

MICHAŁ PONIATOWSKI*

ZESPÓŁ PRAW I OBOWIĄZKÓW OSOBY DUCHOWNEJ JAKO POKRZYWDZONEGO W POSTĘPOWANIU KARNYM ZWYCZAJNYM

Streszczenie

W przedmiotowym artykule przedstawiono w uporządkowany sposób aktualne prawa i obowiązki osoby duchownej wynikające z bycia przez nią pokrzywdzonym w postępowaniu karnym zwyczajnym. Wyjaśniono w tym kontekście wpięć pojęcia pokrzywdzonego i osoby duchownej. Jednocześnie sprecyzowano te prawa i obowiązki, które mają szczególny związek z ogólnym statusem osoby duchownej, mając na uwadze możliwość odpowiedniego stosowania procedury karnej uregulowanej aktem normatywnym rangi ustawowej, z uwagi na konstytucyjną i międzynarodową zasadę poszanowania autonomii i niezależności Kościoła i państwa każdego w swoim zakresie.

Słowa kluczowe: osoba duchowna; pokrzywdzony; wolność religijna; tajemnica spowiedzi; dyskryminacja religijna; wolność sumienia i religii; kościoły i związki wyznaniowe

WPROWADZENIE

Osoba duchowna jako osoba fizyczna może być pokrzywdzonym w postępowaniu karnym i mogą jej dotyczyć różne przestępstwa, zarówno te pospolite i niemające związku z jej indywidualnym statusem (np. roz-

* Dr, Katedra Prawa Polskiego i Międzynarodowego, Wydział Prawa Kanonicznego, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa, e-mail: michal.poniatowski@adwokatura.home.pl. ORCID 0000-0002-7263-4550.

bój, pobicie, kradzież), jak również związane z nim pośrednio lub bezpośrednio (np. znieważenie papieża¹ czy też dyskryminowanie z powodów religijnych zatrudnionej osoby duchownej w gremiach pedagogicznych²). W tym miejscu warto podkreślić możliwość pokrzywdzenia osób duchownych także poprzez przestępstwo fałszywego oskarżenia³.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie w uporządkowany sposób aktualnych praw i obowiązków osoby duchownej bezpośrednio i pośrednio wynikających z bycia przez nią pokrzywdzonym w postępowaniu karnym, wraz z ewentualnym sprecyzowaniem tych praw i obowiązków wynikających z jej ogólnego statusu jako osoby duchownej. Z uwagi na ramy niniejszego artykułu przedmiotowe zagadnienie zostanie zawężone do postępowania zwyczajnego.

POJĘCIE POKRZYWDZONEGO

W postępowaniu karnym funkcjonuje definicja legalna pokrzywdzonego. Zgodnie z art. 49 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks po-

¹ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2004 r., sygn. akt I CK 484/03, Legalis nr 65944. Por. także Żur 2014, 171.

² Por. także Nikolajew 2015, 48; Poniatowski 2012, 462-473. Warto dodać, że w niektórych sprawach przyporządkowanie przestępstwa do tego podziału będzie zależało od konkretnych okoliczności. Przykładowo w przypadku przestępstwa używania wizerunku lub danych osobowych w celu wyrządzenia tej osobie szkody majątkowej lub niemajątkowej może mieć ono miejsce zarówno w przypadku używania tych danych przez sprawcę bez względu na to, że należą one do osoby duchownej, jak również, gdy sprawca celowo używa tych danych z uwagi, iż należą one do tej osoby. Por. art. 190a § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 2204 z późn. zm., dalej: k.k. W doktrynie odnaleźć można pogląd, iż ofiara kradzieży tożsamości nie zawsze uzyska status podmiotu pokrzywdzonego z uwagi na brak bezpośredniości pokrzywdzenia ofiary np. w przypadku wykorzystania takich danych do wyłudzenia towarów lub usług. Por. Szymczykiewicz 2017, 193-194.

³ Jak słusznie zauważył Ł. Chojniak: „[...] już sam fakt bycia podejrzanym lub wniesienia aktu oskarżenia w sposób niewątpliwy stygmatyzuje podejrzanego lub oskarżonego. Jakkolwiek z punktu widzenia art. 5 § 1 KPK zachowuje on cały czas status niewinnego, to byłoby całkowitym zanegowaniem rzeczywistości stwierdzenie, że w społeczeństwie taka osoba jest postrzegana w ten sam, niezmienny sposób. Jeśli dodatkowo postępowanie przygotowawcze trwa nadmiernie długo, skala krzywd może być tu znaczna”. Chojniak 2013, 291.

stępowania karnego⁴ (zawartym w rozdziale 4 tej ustawy, który został poświęcony statusowi osoby pokrzywdzonej): „[p]okrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo”. Warto zauważyć, że w definicji tej nie zawarto ograniczenia o charakterze podmiotowym w zakresie kręgu osób fizycznych, w tym wobec osób duchownych. Istotny natomiast jest wymóg wystąpienia przesłanek o charakterze przedmiotowym w postaci bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia przez przestępstwo dobra prawnego pokrzywdzonego⁵. Charakterystyczne dla procesu karnego jest to, że dobro osoby duchownej, aby była ona pokrzywdzonym, nie może być naruszone jedynie pośrednio⁶. Przykładowo nie będzie pokrzywdzonym wikariusz parafialny, który na zasadzie użyczenia korzystał w celach duszpasterskich z samochodu osobistego proboszcza, i po jego kradzieży musiał korzystać już z odpłatnych środków komunikacji lub kupić własny samochód. W takim przypadku pokrzywdzonym w wyniku kradzieży byłby jedynie proboszcz, jeżeli samochód byłby jego własnością a nie parafii. Samo *dobro prawne* należy oceniać w szczególności w perspektywie prawa karnego materialnego, nie wyłączając jednak innych gałęzi prawa, w tym także prawa wyznaniowego⁷. Co istotne dobro to może, ale nie musi być związane

⁴ Tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 1904 z późn. zm., dalej: k.p.k.

⁵ Warto zwrócić uwagę, na dominującą w orzecznictwie Sądu Najwyższego definicję pokrzywdzonego. Zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2013 r. (sygn. akt IV KK 209/13, publ. Legalis nr 738111): „*W orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje wąska, materialna definicja pokrzywdzonego. W myśl tej definicji krąg pokrzywdzonych w rozumieniu art. 49 § 1 KPK ograniczony jest zespołem znamion czynu będącego przedmiotem postępowania oraz czynów współlukaranych, co skutkuje koniecznością ustalenia naruszenia normy karnej, określenia przedmiotu i zakresu tej normy oraz poszukiwaniem związku pomiędzy znamionami czynu a zagrożeniem dobra prawnego konkretnego podmiotu (zob. np. uchwała SN z dnia 15 września 1999 r., I KZP 26/99, OSNKW 1999, z. 11-12, poz. 69; uchwała SN z dnia 21 października 2003 r., I KZP 29/03, OSNKW 2003, z. 11-12, poz. 94; postanowienie SN z dnia 17 listopada 2005 r., II KK 108/05, R – OSNKW 2005, poz. 2094; postanowienie SN z dnia 28 kwietnia 2008 r., I KZP 6/08, OSNKW 2008, z. 6, poz. 42; postanowienie SN z dnia 23 września 2008 r., I KZP 16/08, OSNKW 2008, z. 10, poz. 78)*”.

⁶ Por. Grzegorzcyk, Tylman 2014, 285.

⁷ Por. Posnow 2012, 171. Ocena ta może nastąpić również przy użyciu innych gałęzi prawa, w tym prawa wyznaniowego co ma szczególne znaczenie dla osób duchownych. Por. także Kuzelewski 2016, 344-345.

ze statusem osoby duchownej. Przykładowo dobrem prawnie chronionym osoby duchownej jest np. zarówno własność jej auta osobowego jak i dobre imię. W pierwszym przypadku przestępstwo może polegać na samej kradzieży tego przedmiotu, zaś sprawca może nawet nie zdawać sobie sprawy ze statusu pokrzywdzonego. W drugim przypadku sprawca przestępstwa może je popełnić kierując się motywem związanym wyłącznie z tym statusem.

Należy także podkreślić, iż uzyskanie statusu pokrzywdzonego w toku postępowania karnego następuje *ex lege* po zaistnieniu powyższych przesłanek i nie jest zależne od dodatkowego orzeczenia organu procesowego czy też sądu⁸. Osoba duchowna nie może zrzec się statusu pokrzywdzonego chociażby nie chciała z powodów religijnych lub innych, aby było prowadzone postępowanie karne. Ewentualnie w przypadku niektórych przestępstw ściganych na wniosek może nie złożyć tego wniosku⁹. Przykładowo osoba duchowna w przypadku kierowanych do niej gróźb karalnych może nie chcieć składać takiego wniosku z powodów religijnych, w tym przebaczenia bliźniemu.

POJĘCIE OSOBY DUCHOWNEJ

W odróżnieniu od pojęcia pokrzywdzonego ustawodawca nie zawarł definicji legalnej osoby duchownej w postępowaniu karnym. W związku z tym nie należy tego pojęcia zawężać, jak również petryfikować tworząc jedną definicję, albowiem pojęcie to może ulegać modyfikacjom, w szczególności z uwagi na konkretyzację w procedurze karnej konstytucyjnej i międzynarodowej zasady poszanowania wzajemnej autonomii i niezależności Kościoła i państwa oraz wolności religijnej. Tym samym należy mieć na uwadze potoczne rozumienie tego pojęcia, jak również jego odpowiednią interpretację w innych niż procedura karna przepisach prawa powszechnie obowiązującego oraz w prawie wewnętrznym poszczególnych związków wyznaniowych. Jednocześnie warto zauważyć, że w procedurze karnej samo pojęcie duchownego zostało użyte w art. 178

⁸ Por. Targońska 2011, 78. Por. także Szewczyk, Jakubowski, Iwański 2016, 899.

⁹ Por. art. 17 § 1 pkt 10 k.p.k.

pkt 2 k.p.k., w którym sformułowano zakaz dowodowy w postaci zakazu przesłuchiwania jako świadków duchownego co do faktów, o których dowiedział się przy spowiedzi¹⁰. Pojęcie duchownego nie jest w tym zakresie wyjaśnione przez ustawodawcę i rodzi pewne wątpliwości. Warto w tym miejscu odnieść się do wykładni pojęcia duchownego w orzecznictwie sądowym. Zgodnie z uchwałą siedmioosobowego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 1992 r.¹¹: „*Pojęcie «duchowny», obok wspomnianych poprzednio ustaw, występuje także w ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania [...] oraz w ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym duchownych [...]. Jakkolwiek żadna z wymienionych ustaw pojęcia tego nie definiuje to jednak używa go w takim kontekście werbalnym i funkcjonalnym, który dla wykładni nie jest jak się wydaje – bez znaczenia. W pierwszej z tych ustaw mówi się o «stanie duchownym lub zakonnym» (art. 2 pkt 10), o «kształceniu i zatrudnieniu duchownych» (art. 19 pkt 5), w drugiej zaś o «funkcji duchownych Kościoła Katolickiego; funkcji duchownych innych Kościołów i związków wyznaniowych» (art. 6). Dokonując interpretacji pojęcia «duchowny», trzeba przyjąć istnienie minimum poprawności procesu legislacyjnego, co oznacza iż niedopuszczalne jest takie ustalenie znaczenia normy prawnej, przy którym określone zwroty traktowane są jako pozbawione normatywnego znaczenia. W tym wypadku chodzi głównie o zwroty «zatrudnienia duchownych» i «funkcji duchownych». Oba te sformułowania wskazują na szczególny status osoby duchownej w strukturze określonego Kościoła lub związku wyznaniowego. Osobę tę wyróżnia spośród ogółu wyznawców danej religii to, iż powołana została do stałego organizowania i sprawowania kultu religijnego. Z tego też powodu pojęcie «duchowny» upodabnia się do zawodu, z czym z kolei wiąże się obowiązek ubezpieczenia przewidziany we wspomnianej wyżej ustawie z 17 maja 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym duchownych. Tak więc, nie każdy wierny lub członek związku wyznaniowego powołany do*

¹⁰ Problematyczne byłoby wykorzystywanie w procesie karnym dowodu w postaci nagrania spowiedzi np. przez osoby trzecie, które założyły podsłuch. Por. także Stefański 2018, 45-58. Przykładowo zdaniem M. Klejnowskiej tajemnica spowiedzi w postępowaniu karnym nie dotyczy osób, które dowiedziały się o treści spowiedzi w inny sposób niż podczas spowiedzi indywidualnej. Por. Klejnowska 2012, 326.

¹¹ Sygn. akt I KZP 1/92, publ. Legalis nr 27676.

wykonywania czynności religijnych jest duchownym”¹². Sąd Najwyższy podkreślił zatem konieczność zastosowania wykładni systemowej oraz funkcjonalnej wobec tego pojęcia. Elementem wyróżniającym taką osobę jest powołanie do „stałego organizowania i sprawowania kultu religijnego”. W ramach tej wykładni te dwa elementy powinny mieć charakter stały i łączny. Wykładnia przedmiotowego pojęcia została zaaprobowana również w orzecznictwie sądów administracyjnych¹³.

W kontekście pojęcia duchownego warto także wskazać, że przykładowo w Kościele Katolickim nie każda osoba duchowna jest jednocześnie spowiednikiem¹⁴. Natomiast każda osoba duchowna, w tym każdy spowiednik może być pokrzywdzonym w postępowaniu karnym. Do przestępstwa może dojść także w trakcie spowiedzi m.in. poprzez groźby karalne kierowane przez penitenta lub osoby trzecie nie uczestniczące bezpośrednio w spowiedzi. Warto dodać, iż w jednej sprawie może być więcej niż jedna osoba duchowna jako pokrzywdzony. Przykładowo kierowanie groźb karalnych do wszystkich ojców z danego domu zakonnego.

Wśród przedstawicieli nauki prawa karnego problematyczna jest również kwestia uznania osób duchownych jako przedmiotu czci religijnej¹⁵. W ogólnym pojęciu osoby duchownej nie jest to zatem element obligatoryjny, co wynika także z przytoczonego już stanowiska Sądu Najwyższego.

¹² W doktrynie odnaleźć można stanowisko przychylające się do takiej propozycji definicji duchownego. Por. Wielec 2012a, 184.

¹³ Por. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego z dnia 5 września 2007 r., sygn. akt IV SA/Po 555/07, publ. CBOSA.

¹⁴ Zgodnie z kan. 966 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.: „Do ważnego odpuszczenia grzechów wymaga się, aby szafarz – oprócz władzy święceń – posiadał upoważnienie do jej wykonywania w odniesieniu do wiernych, którym udziela rozgrzeszenia”. Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25 I 1983, AAS 75 pars II (1983) 5-317. Tekst polski: Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984. Por. także Wielec 2012a, 34-35; Wielec 2012b, 114-15.

¹⁵ Wielu autorów zajmuje negatywne stanowisko w tym zakresie. Por. Filar 2012, 980; Hyps 2012, 340; Janyga 2010, 214. Odnaleźć można również odmienne stanowisko. Por. Kruczoń 2011, 38-59. Jednakże nie można wykluczyć mając na uwadze uznaną przez prawodawcę wolność religijną, iż w niektórych związkach wyznaniowych osoby duchowne mogą być przedmiotem czci religijnej. Por. Poniatowski 2013, 37-38.

UPRAWNIENIA OSOBY DUCHOWNEJ JAKO POKRZYWDZONEGO
W POSTĘPOWANIU KARNYM ZWYCZAJNYM

Na status osoby duchownej jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym składają się różnego rodzaju uprawnienia, które mieszczą się w ramach ogólnych celów postępowania jak i celów dotyczących bezpośrednio osoby pokrzywdzonej. Zgodnie z art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k.: „*Przepisy niniejszego kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby: [...] zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności*”. Cele te konkretyzowane są również w celach prowadzenia postępowania przygotowawczego w postaci ustalenia osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody¹⁶. Należy również podkreślić, iż realizacja celów postępowania wymaga ustalenia prawdy¹⁷. Jak słusznie zauważył M. Wielec: „[...] realizacja wartości w postaci prawdy na obszarze postępowania karnego to nic innego, jak obowiązek dotarcia do rzeczywistej projekcji zdarzenia aktywującego postępowanie karne”¹⁸. Jednocześnie warto mieć na uwadze, iż tak ustalony cel procesu karnego rzutuje na jego przebieg¹⁹. W przypadku procesu, gdzie pokrzywdzonymi są osoby duchowne należy na zasadzie koniunkcji uwzględniać ich prawnie chronione interesy i szanować ich godność, choć należy postulować zmianę takiej kolejności, albowiem poszanowanie godności, która stanowi źródło praw człowieka w rozumieniu prawa konstytucyjnego i międzynarodowego powinno wyprzedzać prawnie chronione interesy. Tak postulowana kolejność jest tym bardziej uzasadniona w przypadku osób duchownych. W doktrynie odnaleźć można nawet pogląd, iż tym dwóm elementom powinien być podporządkowany proces karny²⁰.

¹⁶ Por. art. 297 § 1 pkt 4 k.p.k.

¹⁷ W doktrynie podkreśla się swoistą hegemonię zasady prawdy materialnej nad innymi zasadami. Por. Waltoś 2013, 320.

¹⁸ Wielec 2017, 261. Por. także Grajewski 2009, 2-3; Grzeszczyk 2011, 19. Niektórzy autorzy są zdania, że obowiązek dotarcia do prawdy materialnej nie ma charakteru absolutnego (np. art. 178, 180 i 182 k.p.k.). Por. Sakowicz 2007, 14. Osobom duchownym jako pokrzywdzonym przysługuje, podobnie jak innym pokrzywdzonym, także prawo do rzetelnego procesu karnego. Jak wskazała K. Dudka w polskim porządku prawnym prawo do takiego procesu przysługuje nie tylko oskarżonym, ale również pokrzywdzonym. Por. Dudka 2009, 393-395.

¹⁹ Por. Prusak 2001, 16.

²⁰ Por. Zagrodnik 2017, 228.

Poszczególne uprawnienia osoby duchownej, która występuje w postępowaniu w roli pokrzywdzonego służą m.in. realizacji tych celów. Uprawnienia te przysługują tej osobie *explicite* ze względu na status bycia pokrzywdzonym. Tego typu uprawnienia można podzielić w postępowaniu zwyczajnym na: 1) uprawnienia, których wykonywanie nie wymaga zgody oskarżonego, jak i 2) uprawnienia, których wykonywanie wymaga takiej zgody.

Uprawnienia, których wykonywanie nie wymaga zgody oskarżonego można dodatkowo podzielić stosując kryterium przedmiotowe. W pierwszej kolejności można wyróżnić uprawnienia dotyczące samego udziału w pewnych czynnościach w toku postępowania karnego²¹. Udział osób duchownych w tego typu czynnościach może być ograniczony z uwagi na specyfikę prawa obowiązującego w danym związku wyznaniowym. Zgodnie z kan. 285 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.: „*Duchowni powinni powstrzymać się od tego wszystkiego, co wprost nie przystoi ich stanowi, według przepisów prawa partykularnego*”. W literaturze prawa kanonicznego odnaleźć można pogląd, że przedmiotowy kanon ustanawia zasadę ogólną, którą należy uszczegółowić w konkretnych przypadkach²². Choć nie można wysnuć prawidłowego wniosku, że udział każdego duchownego korzystającego z uprawnień pokrzywdzonego w każdym postępowaniu karnym „nie przystoi jego stanowi”, zdarzyć się może, że nie

²¹ Uprawnienia pierwszego rodzaju mogą polegać na prawie osoby duchownej jako pokrzywdzonego do: 1) udziału w postępowaniu mediacyjnym (por. art. 23a § 4 k.p.k.); 2) przesłuchania w charakterze świadka w sprawach o przestępstwa określone w art. 197-199 Kodeksu karnego zgodnie ze specjalną procedurą i odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach (por. art. 185c i art. 185d k.p.k.); 3) żądania obecności podczas czynności z udziałem pokrzywdzonego osoby przez niego wskazanej (por. art. 299a § 1 k.p.k.); 4) wzięcia udziału w posiedzeniach w przedmiocie umorzenia postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 2-11 k.p.k. oraz umorzenia postępowania z powodu oczywistego braku faktycznych podstaw oskarżenia (por. art. 339 § 5 k.p.k.); 5) wzięcia udziału w posiedzeniu w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania (por. art. 341 § 1 k.p.k.); 6) wzięcia udziału w posiedzeniu, zgodnie z art. 343 § 5 k.p.k.; 7) wzięcia udziału w posiedzeniu w przedmiocie rozpoznania wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających (por. art. 354 pkt 2 k.p.k.); 8) wzięcia udziału w rozprawie i pozostania na sali nawet w przypadku składania zeznań w charakterze świadka (por. art. 384 § 2 k.p.k.).

²² Por. Rincón-Pérez 2011, 267.

może on w pełni korzystać z prawa do obrony swoich praw, chociażby nie mogąc zadawać „niestosownych” (z perspektywy osób duchownych) pytań w stosunku do świadków. Warto zatem aby osoby duchowne korzystały jako pokrzywdzeni z pomocy pełnomocników z urzędu lub z wyboru²³. Również w tym przypadku osoby duchowne mogą mieć kolejne wewnętrzne ograniczenia wynikające z prawa danego związku wyznaniowego lub doktryny wiary i przykładowo nie można wykluczyć, że w niektórych przypadkach nie powinny one korzystać z pomocy pełnomocników, których wcześniejsze czynności, w tym w ramach prowadzonych spraw naruszały zasady wiary danego związku wyznaniowego (np. wspieranie aborcji, eutanazji). Jednocześnie warto zauważyć, że w dokumencie Konferencji Episkopatu Polski zatytułowanym „*Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*”, przyjętym na 366. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski, które odbyło się w Warszawie w dniach 7-8 października 2014 r. i znowelizowaną uchwałą Konferencji Episkopatu Polski nr 5/376/2017 z dnia 6 czerwca 2017 r., przewidziano jedynie ułatwienie uzyskania pomocy prawnej dla oskarżonych osób duchownych korzystających z domniemania niewinności, co do których nie można zawsze wykluczyć, że mogą oni być na późniejszym etapie pokrzywdzonymi przestępstwem fałszywego oskarżenia. Jednocześnie w art. 1 pkt 1 aneksu nr 1 do tego dokumentu zapewniono gwarancję udzielenia konsultacji prawnej dla ofiary nadużycia seksualnego. Uwagi dotyczące możliwości skorzystania przez osoby duchowne z pomocy pełnomocników zachowują swoją aktualność przy kolejnych rodzajach uprawnień, które mogą dotyczyć wnoszenia wniosków i innych pism w toku sprawy²⁴ jak również środków zaskarżenia *sensu largo*²⁵.

²³ Por. art. 87 § 1 k.p.k.

²⁴ Osoba taka ma również prawo do wnoszenia wielu wniosków i innych pism w toku sprawy dotyczących: 1) inicjatywy skierowania sprawy do instytucji lub osoby do tego uprawnionej w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego (por. art. 23a § 1 k.p.k.); 2) złożenia – w terminie do zamknięcia przewodu sądowego na rozprawie głównej – wniosku, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k. (por. art. 49a k.p.k.); 3) prawa do działania jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego lub zamiast niego (por. art. 53 k.p.k.); 4) prawo do wniesienia subsydiarnego aktu oskarżenia w razie

W ramach wielu wniosków jakie mogą składać osoby duchowne jako pokrzywdzeni warto zwrócić uwagę na możliwość złożenia wniosku o na-

powtórnego wydania postanowienia o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania w wypadku, o którym mowa w art. 330 § 2 k.p.k. (por. art. 55 § 1 k.p.k.); 5) prawo do wnoszenia i popierania jako oskarżyciel prywatny oskarżenia o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego (por. art. 59 § 1 k.p.k.); 6) prawo do złożenia aktu oskarżenia lub oświadczenia o podtrzymaniu oskarżenia jako prywatnego w przypadku odstąpienia prokuratora od oskarżenia w postępowaniu z oskarżenia prywatnego (por. art. 60 § 4 k.p.k.); 7) prawa do żądania doręczenia postanowień ogłaszanych zgodnie z art. 131 § 2 k.p.k. (por. art. 131 § 3 k.p.k.); 8) prawa do żądania udostępnienia akt postępowania sprawy sądowej (por. art. 156 § 5 k.p.k.); 9) prawa do rezygnacji z uprawnienia otrzymywania powiadomień o uchyleniu, nieprzedłużeniu lub zmianie tymczasowego aresztowania na inny środek zapobiegawczy, jak również o ucieczce oskarżonego z aresztu śledczego (por. art. 253 § 3 k.p.k.); 10) prawa do pierwszeństwa zaspokajania swoich roszczeń z ulegających przepadkowi przedmiotów poręczenia lub ściągniętych sum poręczenia majątkowego, jeżeli w inny sposób nie można uzyskać naprawienia szkody (por. art. 269 § 1 k.p.k.); 11) prawa do żądania zawarcia w postanowieniu sądu lub prokuratora dotyczącego oddania pod dozór Policji wymagań w zakresie zakazu kontaktowania się z pokrzywdzonym (por. art. 275 § 2 k.p.k.); 12) prawa do żądania w ramach środków zapobiegawczych nakazania oskarżonemu o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej okresowe opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził (por. art. 275a § 1 k.p.k.); 13) prawa do żądania środka zabezpieczającego w postaci zwrotu pokrzywdzonomu korzyści majątkowej, jaką sprawca osiągnął z popełnionego przestępstwa, albo jej równowartości (por. art. 291 § 1 pkt 5 k.p.k.); 14) prawa do złożenia wniosku w postępowaniu przygotowawczym z żądaniem powiadomienia pokrzywdzonego przez sąd o sposobie zakończenia sprawy listem zwykłym, przesłanym na wskazany przez pokrzywdzonego adres, wraz z odpisem prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie lub jego wyciągiem (por. art. 299a § 2 k.p.k.); 15) prawa do złożenia przez pokrzywdzonego składającego zawiadomienia o przestępstwie wniosku o wydanie potwierdzenia złożenia zawiadomienia o przestępstwie (por. art. 304b k.p.k.); 16) prawa do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa (por. art. 315 § 1 k.p.k.); 17) prawa do wniesienia subsydiarnego aktu oskarżenia (por. art. 330 § 2 k.p.k.); 18) prawa do złożenia wniosku o informowania go o dacie i miejscu rozprawy albo posiedzenia, o którym mowa w art. 339 § 3 pkt 1 i 2, art. 341 lub art. 343, oraz o zarzutach oskarżenia i ich kwalifikacji prawnej (por. art. 337a § 1 k.p.k.); 19) prawa do złożenia wniosku o przerwę lub odroczenie posiedzenia w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania celem porozumienia się z oskarżonym (por. art. 341 § 3 k.p.k.); 20) prawa do sprzeciwienia się wnioskowi o skazanie oskarżonego bez przeprowadzenia rozprawy; 21) prawa do żądania odbycia jawnej rozprawy w sprawach o pomówienie lub znieważenie cywilnym, jeżeli orzeczony obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną

prawienie, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Choć procedura karna nie przewiduje ograniczeń w korzystaniu z tego prawa z uwagi na sam status osoby duchownej, to pewne uwarunkowania mogą wynikać już z przepisów obowiązujących w danym związku wyznaniowym, które mogłyby zalecać w takim przypadku jedynie przebaczenie, a nie żądanie bezpośrednio zapłaty dla osoby duchownej²⁶. Wydaje się, iż w takim przypadku prokurator po-

krzywdę albo nawiązka orzeczona na rzecz pokrzywdzonego nie pokrywają całej szkody (por. art. 359 pkt 2 k.p.k.); 22) prawa dochodzenia dodatkowych roszczeń w postępowaniu lub nie stanowią pełnego zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (por. art. 415 § 2 k.p.k.); 23) prawa do złożenia wniosku o uzasadnienie wyroku warunkowo umarzającego postępowanie (por. art. 422 § 1 k.p.k.).

²⁵ Osoby duchowne tak jak inni pokrzywdzeni mają prawo do: 1) wniesienia zażalenia na postanowienie w przedmiocie zatwierdzenia postanowienia o zabezpieczeniu (por. art. 292a § 7 k.p.k.); 2) prawo do wniesienia zażalenia na postanowienie w przedmiocie wyłączenia określonych składników majątku lub praw majątkowych z zabezpieczenia (por. art. 292a § 10 k.p.k.); 3) prawo do wniesienia zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa (por. art. 306 § 1 pkt 1 k.p.k.); 4) prawo do wniesienia zażalenia na postanowienie o umorzeniu śledztwa przez pokrzywdzonego, który złożył zawiadomienie o przestępstwie określonym w art. 228-231, art. 233, art. 235, art. 236, art. 245, art. 270-277, art. 278-294 lub w art. 296-306 k.k., jeżeli postępowanie karne wszczęto w wyniku jej zawiadomienia, a wskutek tego przestępstwa doszło do naruszenia jej praw (por. art. 306 § 1a pkt 3 k.p.k.); 5) prawo do wniesienia zażalenia na postanowienie co do dowodów rzeczowych (por. art. 323 § 2 k.p.k.); 6) prawo do sprzeciwienia się wnioskowi o wydanie wyroku skazującego (por. art. 387 § 2 k.p.k.); 7) prawo do wniesienia apelacji od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie, wydanego na posiedzeniu (por. art. 444 § 1 k.p.k.).

²⁶ Por. także Muszyńska 2010, 94-96. Zdaniem tej autorki: „Zastanówić się zarazem wypada, czy sąd, orzekając na podstawie prawa karnego materialnego o obowiązku naprawienia szkody, powinien respektować w tym zakresie prawo wyboru przez pokrzywdzonego rodzaju świadczenia. Może on wszakże zadeklarować określony sposób naprawienia szkody nie tylko w sytuacji zgłoszenia wniosku w trybie 46 § 1 k.k., kiedy to inicjatywa naprawienia szkody pochodzi od pokrzywdzonego, lecz również w sytuacjach, w których działa *ex officio*. Nie można bowiem eliminować możliwości jego wypowiedzenia się w tej kwestii. Dokonując pewnego uproszczenia w zakresie udzielenia odpowiedzi, w pierwszej kolejności nasuwa się myśl, że uzasadnione i pożądane byłoby uwzględnienie oświadczenia pokrzywdzonego w przedmiocie sposobu naprawienia szkody”. Muszyńska 2010, 94. Warto zauważyć, że zdaniem M. Szewczyk: „Pokrzywdzony w sytuacji, o której mowa w art. 46 § 1, nie może więc nigdy pozostać bez rekompensaty za doznaną krzywdę, z tym tylko, że sąd – w sposób w pełni uzasadniony – zadecyduje, czy rekompensata ta będzie orzeczona w formie obowiązku naprawienia szkody czy w formie nawiązki. Zgodnie z zasadami wykładni języko-

winien uszanować wolę osoby duchownej, która umyślnie nie składa tego rodzaju wniosku i nie powinien on skorzystać z prawa do samodzielnego złożenia przedmiotowego wniosku. Należy bowiem pamiętać, że o ile złożenie wniosku ma charakter fakultatywny tak orzeczenie sądu w zakresie złożonego wniosku przez uprawniony podmiot ma już charakter obligatoryjny²⁷. W przypadku otrzymania odszkodowania lub zadośćuczynienia w niektórych związkach wyznaniowych niektóre osoby duchowne powinny je przekazać na rzecz kościelnych jednostek organizacyjnych lub na inne cele. Przykładowo może mieć to miejsce w przypadku zakonników, którzy złożyli śluby ubóstwa, i którzy cały swój majątek powinni przekazywać na rzecz swojego zgromadzenia zakonnego. Ponadto warto, aby osoby duchowne będące pokrzywdzonymi korzystały z pomocy profesjonalnych pełnomocników w przypadku wnoszenia środków zaskarżenia *sensu largo*, albowiem ich prawidłowe sporządzenie i przytoczenie trafnej argumentacji wymaga częstokroć odpowiedniego doświadczenia zawodowego.

Natomiast do drugiej kategorii uprawnień wynikających *explicite* ze statusu pokrzywdzonego, których wykonywanie wymaga również zgody oskarżonego, należy prawo pokrzywdzonego do podpisania ugody w postępowaniu mediacyjnym²⁸. W kontekście osób duchownych warto zwrócić uwagę, iż postępowanie mediacyjne ze swej istoty wymaga pojednania stron, a zatem również i swoistego wybaczenia po stronie pokrzywdzonego. W ten sposób osoby duchowne będące chrześcijanami mogą realizować religijny obowiązek miłości bliźniego konkretyzowanego m.in. w przebaczeniu swojemu winowajcy²⁹.

Z uwagi na ramy niniejszego artykułu warto w tym miejscu zaznaczyć jedynie na marginesie, że stosowne uprawnienia przysługują *explicite* nie tylko w postępowaniu zwyczajnym, ale również w innych postępowaniach, które można podzielić na postępowania o charakterze państwowym oraz międzynarodowym. W pierwszej kategorii pokrzywdzonemu przy-

wej pierwszeństwo w odpowiedzi na wniosek pokrzywdzonego musi mieć zawsze orzeczenie o obowiązku naprawienia szkody przed decyzją o orzeczeniu nawiązki". Szewczyk 2007, 645. Odmiennie stanowisko zajął Z. Sienkiewicz, którego zdaniem nie zawsze należy orzec odszkodowanie lub nawiązkę. Por. Sienkiewicz 2012, 201.

²⁷ Por. Oczkowski 2016, 326; Stefański 2015, 357; Kłaczyńska 2012, 357.

²⁸ Por. art. 23a § 6 k.p.k.

²⁹ Por. Mt 18, 21-35; Mt 22, 37-40; Mk 12, 29-31; Łk 10,27.

sługują *explicite* uprawnienia w postępowaniu w sprawach z oskarżenia prywatnego³⁰, postępowaniu przyspieszonym³¹; postępowaniu dotyczącym podjęcia postępowania warunkowo umorzonego³² oraz postępowaniu karnym w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych³³. Drugi rodzaj uprawnień wynika z członkostwa Polski w Unii Europejskiej³⁴.

Poza uprawnieniami, które przysługują osobom duchownym *explicite* ze statusu pokrzywdzonego należy dodać, że uprawnienia te mogą wynikać również *implicite*. Osobie duchownej jako pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym przysługuje bowiem również status strony. Status ten w postępowaniu przygotowawczym nie wymaga inicjatywy samego pokrzywdzonego i obowiązuje *ex lege*³⁵. Przykładowo osoba duchowna jako strona w postępowaniu przygotowawczym ma prawo do wzięcia udziału w posiedzeniach³⁶, składania wniosków i innych oświadczeń³⁷ czy też

³⁰ Por. art. 488 § 1, 497 § 1 k.p.k.

³¹ Por. tamże art. 517d § 3, 517g § 1.

³² Por. tamże art. 549, 550 § 2.

³³ Por. tamże art. 659 § 1, 660 § 2, 661 § 3-4, 668 § 2, 669 § 2a.

³⁴ Tego rodzaju uprawnienia odnaleźć można w postępowaniach dotyczących: 1) wystąpienia do państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie postanowienia o zatrzymaniu dowodów lub mającego na celu zabezpieczenie mienia (por. art. 589h k.p.k.); 2) przejęcia i przekazania ścigania karnego (por. art. 591 § 2 k.p.k.); 3) wystąpienia do państwa członkowskiego Unii Europejskiej o przekazanie osoby ściganej na podstawie europejskiego nakazu aresztowania (por. art. 607h § 3 k.p.k.); 4) wystąpienia państwa członkowskiego Unii Europejskiej o przekazanie osoby ściganej na podstawie europejskiego nakazu aresztowania (por. art. 607wa § 3 k.p.k.); 5) wystąpienia do państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie orzeczenia dotyczącego grzywny, środków karnych w postaci nawiązki lub świadczenia pieniężnego lub też orzeczenia zasądzającego od sprawcy koszty procesu (por. art. 611fb § 3, art. 611 fe k.p.k.); 6) wystąpienia państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie orzeczenia o karach o charakterze pieniężnym (por. art. 611ff § 1 pkt 2 k.p.k.); 7) wystąpienia do państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie orzeczenia skazującego na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, karę ograniczenia wolności, samoistnie orzeczony środek karny, a także orzeczenia o warunkowym zwolnieniu oraz warunkowym umorzeniu postępowania karnego (por. art. 611uc k.p.k.); 8) wystąpienia do państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie europejskiego nakazu ochrony (por. art. 611w § 1 k.p.k.); 9) wystąpienia państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie europejskiego nakazu ochrony (por. art. 611wi § 3 k.p.k.).

³⁵ Por. art. 299 § 1 k.p.k. Por. także Posnow 2011, 17; Sobolewski, Sowiński 2012, 141.

³⁶ Por. art. 96 § 1 k.p.k.

³⁷ Por. tamże, art. 116.

wniesienia zażalenia na umorzenie śledztwa³⁸. Natomiast w postępowaniu sądowym osoba duchowna jako pokrzywdzony może z własnej inicjatywy działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego³⁹. W przypadku nabycia takiego statusu osoba duchowna jako strona ma przykładowo prawo do złożenia wniosku o przywrócenie terminu⁴⁰ oraz wniesienia apelacji od wyroku pierwszej instancji⁴¹.

Osoba duchowna jako pokrzywdzony, jak również osoby im najbliższe, mogą również podlegać dodatkowej ochronie, jeżeli w związku z toczącym się albo zakończonym postępowaniem karnym z udziałem pokrzywdzonego istnieje zagrożenie dla życia lub zdrowia⁴². W takich przypadkach przysługuje m.in. ochrona na czas czynności procesowej, ochrona osobista lub pomoc w zakresie miejsca pobytu, udzielenie odpowiedniej pomocy finansowej, specjalny tryb doręczania przesyłek, pomoc psychologiczna⁴³.

Osoba duchowna wykonuje swoje uprawnienia bezpośrednio. Inne osoby duchowne, w tym przełożeni nie mogą być pełnomocnikami w postępowaniu karnym. Należy jednak zwrócić uwagę, iż uprawnienia te mogą być wyjątkowo wykonywane w jej imieniu przez inne podmioty. Przykładowo osoba duchowna jako pokrzywdzony może w trakcie postępowania karnego lub przed zostać ubezwłasnowolniona całkowicie lub częściowo. W takim przypadku może się zdarzyć, że jego prawa będą wykonywane przez inną osobę duchowną, pod której pieczęcią pokrzywdzony pozostaje⁴⁴. Takie rozwiązania mogą być zalecane w prawie wewnętrznym związków wyzna-

³⁸ Por. tamże, art. 306 § 1a pkt 1.

³⁹ Por. art. 53 k.p.k. Jednocześnie warto pamiętać, że zgodnie z art. 56 § 1 k.p.k.: „*Sąd może ograniczyć liczbę oskarżycieli posiłkowych występujących w sprawie, jeżeli jest to konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Sąd orzeka, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu, gdy bierze w nim już udział określona przez sąd liczba oskarżycieli*”.

⁴⁰ Por. tamże, art. 126 § 1.

⁴¹ Por. tamże, art. 444 § 1.

⁴² Por. art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz. U. z 2015 r., poz. 21, dalej: u.o.p.p.ś). B. Wójcicka podkreśla wzmocnienie ochrony interesów pokrzywdzonego tą ustawą także przed wszczęciem postępowania karnego. Tego typu ochrona może mieć szczególne znaczenie dla osób duchownych, których zagrożone jest życie lub zdrowie. Por. Wójcicka 2017, 508, 516.

⁴³ Por. art. 3-10 u.o.p.p.ś.

⁴⁴ Por. art. 51 § 2 k.p.k.

niowych. Podobna sytuacja może mieć miejsce, jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia⁴⁵.

Należy również dodać, że uprawnienia osoby duchownej jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym mogą być wykonywane także po jej śmierci przez osoby najbliższe lub osoby pozostające na jej utrzymaniu⁴⁶. W takim przypadku przedmiotowe uprawnienia są wykonywane już w imieniu tych osób, a nie w imieniu zmarłego, który wraz ze śmiercią utracił zdolność do czynności prawnych.

W niniejszym artykule zakres podmiotowy ograniczono do osób duchownych należących ze swej istoty do kategorii osób fizycznych. Na marginesie należy wskazać, że pokrzywdzonym w postępowaniu karnym mogą być również kościelne jednostki organizacyjne (np. przestępstwo oszustwa zaistniałe podczas zawierania umowy z parafią). W takich przypadkach stosownych czynności dokonuje organ uprawniony do działania w jego imieniu (np. proboszcz, wyższy przełożony, dyrektor Caritas danej diecezji albo archidiecezji)⁴⁷.

Z prawami dotyczącymi osób duchownych jako pokrzywdzonych w postępowaniu karnym związane są odpowiednio również *explicite* obowiązki podmiotów prowadzących postępowanie karne, które powinny prowadzić postępowanie rzetelnie z poszanowaniem godności uczestników postępowania jakimi są m.in. pokrzywdzone osoby duchowne⁴⁸. Obowiązki tych podmiotów można podzielić pod względem podmiotowym na skierowane oraz nieskierowane bezpośrednio w stosunku do pokrzywdzonego. Pierwszy rodzaj obowiązków można dodatkowo podzielić stosując kryterium przedmiotowe na obowiązki dotyczące pouczeń⁴⁹, powiadomień, zawiado-

⁴⁵ Por. tamże, art. 51 § 3.

⁴⁶ Por. tamże, art. 52 § 1. Zamknięty katalog osób najbliższych zawarto w art. 115 § 11 k.k.

⁴⁷ Por. art. 51 § 1 k.p.k.

⁴⁸ Por. także Paprzycki 2008, 296.

⁴⁹ Podmioty prowadzące postępowanie mają następujące obowiązki w zakresie powyższych pouczeń: 1) pouczenia pokrzywdzonego o możliwości przeprowadzenia postępowania mediacyjnego (por. art. 23a § 1 k.p.k.); 2) pisemnego pouczenia pokrzywdzonego przed pierwszym przesłuchaniem o jego uprawnieniach wymienionych w art. 300 § 1 k.p.k.; 3) pisemnego pouczenia pokrzywdzonego przed pierwszym przesłuchaniem o posiadaniu statusu strony procesowej w postępowaniu przygotowawczym, w tym o uprawnieniach wy-

mień i doręczeń⁵⁰, udziału w czynnościach postępowania⁵¹ czy uzyskania stosownych zgód⁵². Do obowiązków nieskierowanych bezpośrednio w stosunku do pokrzywdzonego można zaliczyć wiele rodzajów czynności⁵³.

mienionych w art. 300 § 2 k.p.k.; 4) pouczenia o prawie do złożenia przez pokrzywdzonego składającego zawiadomienia o przestępstwie wniosku o wydanie potwierdzenia złożenia zawiadomienia o przestępstwie (por. art. 304b k.p.k.); 5) pouczenia pokrzywdzonego o możliwości zakończenia postępowania bez przeprowadzenia rozprawy oraz wcześniejszego złożenia oświadczenia, o którym mowa w art. 54 § 1 k.p.k. (por. art. 343 § 5 k.p.k.); 6) pouczenia pokrzywdzonego o terminie rozprawy i prawie do sprzeciwienia się wnioskowi o wydanie wyroku skazującego (por. art. 387 § 2 k.p.k.).

⁵⁰ W zakresie tego typu obowiązków należy wskazać na następujące obowiązki: 1) obowiązek powiadomienia osób najbliższych o uprawnieniach po śmierci pokrzywdzonego (por. art. 52 § 2 k.p.k.); 2) obowiązek powiadomienia pokrzywdzonego, jego przedstawiciela ustawowego lub osobę, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje, o uchyleniu, nieprzedłużeniu lub zmianie tymczasowego aresztowania na inny środek zapobiegawczy, jak również o ucieczce oskarżonego z aresztu śledczego (por. art. 253 § 3 k.p.k.); 3) obowiązek zawiadomienia pokrzywdzonego, który złożył zawiadomienie o przestępstwie oraz ujawnionych pokrzywdzonych o wszczęciu, odmowie wszczęcia albo o umorzeniu śledztwa (por. art. 305 § 4 k.p.k.); 4) obowiązek doręczenia pokrzywdzonemu postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłych albo instytucji naukowej lub specjalistycznej i zezwolenia na wzięcie udziału w przesłuchaniu biegłych oraz zapoznania się z ich opinią, jeżeli złożona została na piśmie (por. art. 318 k.p.k.); 5) obowiązek poinformowania ujawnionego pokrzywdzonego o przekazaniu do sądu wniosku o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających (por. art. 324 § 1a k.p.k.); 6) obowiązek powiadomienia pokrzywdzonego o przesłaniu aktu oskarżenia do sądu wraz z pouczeniem (por. art. 334 § 3 k.p.k.); 7) obowiązek doręczenia odpisu aktu oskarżenia w przypadku złożenia wniosku, o którym mowa w art. 335 § 1 k.p.k., albo gdy akt oskarżenia zawiera wniosek, o którym mowa w art. 335 § 2 k.p.k. (por. art. 338 § 1b k.p.k.); 8) obowiązek zawiadomienia o terminie posiedzenia, w przypadku złożenia wniosku, o którym mowa w art. 338a k.p.k. (por. art. 343a § 1 k.p.k.); 9) obowiązek zawiadomienia pokrzywdzonego o terminie i miejscu rozprawy głównej (por. art. 350 § 4 k.p.k.). W doktrynie podkreśla się gwarancyjne znaczenie pouczeń pokrzywdzonego o przysługujących mu uprawnieniach i ciężących na nim obowiązkach. Por. Wójcicka 2014, 242.

⁵¹ Podmioty prowadzące postępowanie mają obowiązek dopuszczenia pokrzywdzonego do czynności śledztwa, jeżeli nie będzie można jej powtórzyć na rozprawie (por. art. 316 § 1 k.p.k.) oraz jego przesłuchania w trakcie dochodzenia, w tym ograniczonego (por. art. 325h k.p.k.).

⁵² Przed skierowaniem sprawy do instytucji lub osoby do tego uprawnionej w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego należy uzyskać zgodę pokrzywdzonego (por. art. 23a § 1 k.p.k.).

⁵³ W tym zakresie podmioty prowadzące postępowanie karne mają obowiązki: 1) dbania o interes pokrzywdzonego w przypadku umorzenia postępowania o występnek,

Obowiązki powyższych podmiotów w stosunku do pokrzywdzonego mogą wynikać również *implicitie*, z uwagi na posiadanie przez pokrzywdzonego statusu strony w postępowaniu karnym⁵⁴.

OBOWIĄZKI OSOBY DUCHOWNEJ JAKO POKRZYWDZONEGO W POSTĘPOWANIU KARNYM ZWYCZAJNYM

Osoba duchowna występująca jako pokrzywdzony w postępowaniu karnym ma w tym postępowaniu nie tylko uprawnienia, ale również stosowne obowiązki, których ilość jest znacznie mniejsza w stosunku do jej uprawnień. Do obowiązków wynikających *explicitie* z bycia osobą pokrzywdzoną wynikają następujące obowiązki: 1) zawiadamiania o zmianie adresu⁵⁵; 2) poddania się oględzinom i badaniom niepołączonym z zabiegiem chirurgicznym lub obserwacją w zakładzie leczniczym jeżeli karalność

zagrożony karą pozbawienia wolności do lat 5, w przypadku, jeżeli orzeczenie wobec oskarżonego kary byłoby oczywiście niecelowe ze względu na rodzaj i wysokość kary prawomocnie orzeczonej za inne przestępstwo (por. art. 11 § 1 k.p.k.); 2) wyłączenia sędziego, jeżeli jest małżonkiem pokrzywdzonego (por. art. 40 § 1 pkt 1 k.p.k.); 3) niezamieszania w protokole danych dotyczących miejsca zamieszkania i miejsca pracy pokrzywdzonego i zamieszczania ich w załączniku do protokołu (por. art. 148a § 1 k.p.k.); 4) załączenia do akt sprawy uwierzytelnionych kserokopii dokumentów lub ich części sporządzonych w sposób uniemożliwiający zapoznanie się z danymi dotyczącymi miejsca zamieszkania i miejsca pracy pokrzywdzonego (por. art. 148a § 3 k.p.k.); 5) dołączenia do aktu oskarżenia jego odpisu w przypadku określonym w art. 335 § 2 k.p.k. (por. art. 334 § 2 pkt 2 k.p.k.); 6) uwzględnienia przez prokuratora prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego w przypadku złożenia wniosku o wydanie na posiedzeniu wyroku skazującego i orzeczenie uzgodnionych z oskarżonym kar lub innych środków przewidzianych za zarzucany mu występki (por. art. 335 § 1-2 k.p.k.); 7) dołączenia przez prokuratora do wiadomości sądu listy ujawnionych pokrzywdzonych w przypadku złożenia wniosku o warunkowe umorzenie postępowania karnego (por. art. 336 § 4 k.p.k.); 8) wzięcia pod uwagę przy warunkowym umorzeniu postępowania wyników porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym (por. art. 341 § 4 k.p.k.); 9) orzeczenia nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia, w całości lub w części, szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (por. art. 415 k.p.k.).

⁵⁴ Przykładowo stronom należy udostępniać akta sprawy sądowej oraz dać możliwość sporządzenia z nich odpisów lub kopii.

⁵⁵ Por. art. 139 § 1a k.p.k.

czynu zależy od stanu zdrowia⁵⁶; 3) potwierdzenia otrzymania pisemnego pouczenia, o którym mowa w art. 300 § 1-2 k.p.k.; 4) udziału w posiedzeniu w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania w przypadku zarządzenia prezesa sądu lub sądu⁵⁷; 5) udziału w posiedzeniu, zgodnie z art. 343 § 5 k.p.k. jeżeli prezes sądu lub sąd tak zarządzi; 6) obecności na rozprawie lub jej części w przypadku zobowiązania pokrzywdzonego przez sąd⁵⁸. Jednocześnie warto dodać, że stosowne obowiązki mogą wynikać *implicite* z uwagi na posiadanie przez pokrzywdzonego statusu strony w postępowaniu karnym⁵⁹. W kontekście osób duchownych wypełnienie powyższych obowiązków może być co najmniej utrudnione. Przykładowo może mieć to miejsce w przypadku zawiadomienia o zmianie adresu przez misjonarza, udziału w rozprawie zakonników z zakonów klauzurowych, czy też poddaniu się czynnościom oględzin ciała przez sikhów poprzez zdjęcie nakrycia głowy, gdyby w tych przypadkach mogło to godzić w wolność religijną, która jednocześnie nie ma charakteru absolutnego i może być w odpowiedniej formie i zakresie ograniczana⁶⁰.

⁵⁶ Por. tamże, art. 192 § 1. W przypadku oględzin osób duchownych szczególne znaczenie może mieć wymóg ich przeprowadzenia przez osobę tej samej płci, chyba że wiąże się z tym szczególne trudności. Por. art. 208 k.p.k.

⁵⁷ Por. tamże, art. 341 § 1.

⁵⁸ Por. tamże, art. 384 § 3.

⁵⁹ Przykładowo zgodnie z art. 138 k.p.k.: „Strona, a także osoba niebędąca stroną, której prawa zostały naruszone, przebywająca za granicą, ma obowiązek wskazać adresata dla doręczeń w kraju; w razie nieuczynienia tego pismo wysłane na ostatnio znany adres w kraju albo, jeżeli adresu tego nie ma, załączone do akt sprawy uważa się za doręczone”.

⁶⁰ Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 17 września 2014 r. (sygn. akt I CSK 439/13, publ. Legalis nr 1073433) wskazał, że: „Prowadzenie kontroli bezpieczeństwa na lotniskach służy bezpieczeństwu publicznemu, a także zachowaniu zdrowia i życia innych osób. Fizyczne bezpieczeństwo wielkiej liczby ludzi jest dobrem o bardzo istotnej wartości, tym bardziej, że zagrożenie bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego jest obecnie wyższe niż kiedykolwiek, zaś jego ochrona jest utrudniona wobec niezwyklej pomysłowości potencjalnych zamachowców. Jest więc oczywiste, że wartość dobra chronionego jest obiektywnie wyższa niż wartość dobra indywidualnego, które z nim konkuruje, co trafnie podkreślił Sąd Apelacyjny. Powód nie może żądać wprowadzenia dla siebie wyjątku, który byłby równie niezasadniony w odniesieniu do każdego innego pasażera noszącego rytualne nakrycie głowy. Przeprowadzone w niniejszej sprawie postępowanie wykazało, że zasadniczo nie istnieje środek równie skuteczny i realizujący ów cel bez tak głębokiej ingerencji w sferę dóbr osobistych powoda. Wreszcie zastosowanie środka było jedynie okazjonalne (inaczej niż w powołanej wyżej sprawie

ZAKOŃCZENIE

Na podstawie powyższych rozważań można dojść do ogólnego wniosku, że osobie duchownej jako pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym powinny przysługiwać co najmniej takie same uprawnienia, w takich samych okolicznościach, podobnie jak ma to miejsce w przypadku innych pokrzywdzonych będących osobami fizycznymi. Zakazana jest w tym zakresie jakakolwiek dyskryminacja z powodów religijnych. Część z tych uprawnień może jednak nie być dobrowolnie wykonywana przez takie osoby duchowne, w tym z uwagi na prawo wewnętrzne danego związku wyznaniowego. Jednocześnie należy zaznaczyć, że nie można wykluczyć odpowiedniego stosowania procedury karnej uregulowanej aktem normatywnym rangi ustawowej z uwagi na konstytucyjną i międzynarodową zasadę poszanowania autonomii i niezależności Kościoła i państwa każdego w swoim zakresie oraz uznaną na tym samym poziomie wolność religijną (które jednak nie mają charakteru absolutnego). Przykładowo nie można zatem wykluczyć zastosowania innych niż przesłuchanie w charakterze świadka spowiednika zakazów dowodowych, dostosowanych do doktryny danego związku wyznaniowego, czy też dodatkowych uprawnień osób duchownych jako pokrzywdzonych (np. prawa do specjalnej procedury przesłuchań osób duchownych żyjących ze względów religijnych w odosobnieniu od świata zewnętrznego za pomocą urządzeń telekomunikacyjnych lub bezpośrednio w tym miejscu wraz z jego odpowiednim poszanowaniem). Tego typu odpowiednie stosowanie procedury karnej i jej wykładnia systemowa oraz funkcjonalna musi jednocześnie uwzględniać realną a nie pozorną wolność religijną w wymiarze indywidualnym i instytucjonalnym, jak również fundamenty procedury karnej. Podobna problematyka może się pojawić w przypadku wykonywania obowiązków jakie prawo nakłada na osoby duchowne będące pokrzywdzonymi.

Należy także postawić postulat *de lege ferenda*, aby ochrona osób duchownych jako pokrzywdzonych miała miejsce nie tylko w prawie po-

Mann Singh i obiektywnie nie przyniosło powodowi uszczerbku, ponieważ badanie zawsze odbywało się w osobnym pomieszczeniu, tylko w obecności funkcjonariusza prowadzącego kontrolę. Zastosowany środek był zatem proporcjonalny”. Por. także Karpiuk 2017, 5-18; Olszówka 2016, 1273-1275.

wszechnie obowiązującym, ale również w prawie wewnętrznym konkretnych związków wyznaniowych, w szczególności poprzez zapewnienie lub co najmniej ułatwienie skorzystania z pomocy profesjonalnych pełnomocników w postępowaniu karnym. Owi pełnomocnicy w celu udzielenia maksymalnej pomocy takim osobom powinni być biegli nie tylko w materialnym i formalnym prawie karnym, ale również w prawie wyznaniowym oraz prawie wewnętrznym związków wyznaniowych.

BIBLIOGRAFIA

- Chojniak, Łukasz. 2013. *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie oraz za niesłuszne oskarżenie*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.
- Dudka, Katarzyna. 2009. "Dostęp do akt postępowania przygotowawczego w świetle prawa do rzetelnego procesu karnego". W: *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdry*, red. Jerzy Skorupka, 393-402. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Filar, Marian. 2012. "Komentarz do art. 196". W: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Marian Filar, 980-982. Warszawa: LexisNexis Polska Sp. z o.o.
- Grajewski, Jan. 2009. "Proces karny". W: *Prawo karne procesowe – część ogólna*, red. Jan Grajewski, 1-4. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Grzegorzczak, Tomasz, Janusz Tylman. 2014. *Polskie postępowanie karne*. Warszawa: LexisNexis.
- Grzeszczyk, Wincenty. 2011. *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Warszawa: LexisNexis.
- Hypś, Sławomir. 2012. "Przestępstwa przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania". W: *Prawo karne*, red. Alicja Grześkowiak, 331-341. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Janyga, Wojciech. 2010. *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Karpiuk, Mirosław. 2017. "Ograniczenie wolności uzewnętrzniania wyznania ze względu na bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny". *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 9: 5-18.
- Klejnowska, Monika. 2012. "Dowodzenie". W: *Proces karny. Część ogólna*, 316-408. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

- Kłączyńska, Natalia. 2012. "Komentarz do art. 46". W: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. Jacek Giezek, 354-360. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Kruczoń, Erwin. 2011. „Przestępstwo obrazy uczuć religijnych”. *Prokuratura i Prawo* 2: 38-59.
- Kuźelewski Dariusz. 2016. "Pokrzywdzony". W: *System prawa karnego procesowego*, red. Piotr Hofmański. T. VI. *Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, red. Cezary Kulesza, 254-389. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Muszyńska, Anna. 2010. *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Nikołajew, Jerzy. 2015. "Przestępstwo złośliwego przeszkadzania pogrzebowi, uroczystościom lub obrzędowi żałobnym a inne przestępstwa z rozdziału XXIV kodeksu karnego z 1997 r.". *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 7: 41-54.
- Oczkowski, Tomasz. 2016. "Komentarz do art. 46". W: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Violetta Konarska-Wrzošek, 324-330. Warszawa: Wolters Kluwer SA.
- Olszówka, Marcin. 2016. "Komentarz do art. 53". W: *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz. Art. 1-86*, red. Marek Safjan, Leszek Bosek, 1247-1277. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Paprzycki, Lech K. 2008. "Rzetelność postępowania przyspieszonego". W: *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. Anna Gerecka-Zołyńska, Piotr Górecki, Hanna Paluszkiwicz, Piotr Wiliński, 295-305. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Poniatowski, Michał. 2012. "Dyskryminacja ze względów religijnych w zakresie zatrudnienia i pracy w kontekście art. 194 polskiego Kodeksu Karnego z 1997 r.". *Studia Redemptorystowskie* 10: 460-475.
- Poniatowski, Michał. 2013. „Analiza art. 196 Kodeksu Karnego w perspektywie 5 lat jego obowiązywania”. *Roczniki Nauk Prawnych* 23(3): 19-59.
- Posnow, Włodzimierz. 2011. "Postępowanie przygotowawcze". W: *Postępowanie karne. Część szczególna*, red. Zofia Świda, 11-144. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Posnow, Włodzimierz. 2012. "Strony procesowe, przedstawiciele procesowi stron, rzecznicy interesu społecznego". W: *Postępowanie karne. Część ogólna*, red. Jerzy Skorupka, 160-231. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Prusak, Feliks. 2001. *Postępowanie karne*. Warszawa: Wyższa Szkoła Handlu i Prawa w Warszawie.
- Rincón-Pérez, Tomás. 2011. "Komentarz do kan. 285". W: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. Piotr Majer, 266-268. Kraków: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

- Sakowicz, Andrzej. 2007. "Komentarz do art. 2". W: Katarzyna T. Boratyńska, Adam Górski, Andrzej Sakowicz, Andrzej Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, 8-16. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Sienkiewicz, Zofia. 2012. "Komentarz do art. 46". W: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Marian Filar, 197-201. Warszawa: LexisNexis.
- Sobolewski, Zbigniew, Piotr Krzysztof Sowiński. 2012. "Strony procesowe". W: *Proces karny. Część ogólna*, 136-154. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Stefański, Ryszard A. 2015. "Komentarz do art. 46". W: *Kodeks karny. Komentarz*, red. Ryszard A. Stefański, 355-357. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Stefański, Ryszard A. 2018. "Stosunek sądu do dowodów nielegalnych". W: *Postępowanie przed sądem I instancji w znowelizowanym procesie karnym*, red. Dariusz Kala, Igor Zgoliński, 45-58. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA.
- Szewczyk, Maria. 2007. "Komentarz do art. 46". W: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. I. Komentarz do art. 1-116 k.k.*, red. Andrzej Zoll, 637-645. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Szewczyk, Maria, Michał Jakubowski, Mikołaj Iwański. 2016. "Komentarz do art. 46". W: *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna, t. I. Komentarz do art. 1-52*, red. Włodzimierz Wróbel, Andrzej Zoll, 890-913. Warszawa: Wolters Kluwer SA.
- Szymczykiwicz, Roland. 2017. "Faktycznie pokrzywdzeni przestępstwem kradzieży tożsamości, a pokrzywdzeni w rozumieniu procesu karnego". W: *Kradzież tożsamości w internecie*, red. Anna Gołębiowska, 189-199. Szczycno: Dział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie.
- Targońska, Ewa. 2011, *Postępowanie karne dla radców prawnych*. Wrocław: Wydawnictwo Gaskor Sp. z o.o.
- Waltoś, Stanisław. 2013. "Zasada prawdy materialnej". W: *System prawa karnego procesowego*, red. Piotr Hofmański. T. III, cz. 1. *Zasady procesu karnego*, red. Paweł Wiliński, 269-326. Warszawa: LexisNexis.
- Wielec, Marcin. 2012a. *Zakaz dowodowy tajemnicy spowiedzi w postępowaniu karnym*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Wielec, Marcin. 2012b. "Naruszenie zakazu dowodowego tajemnicy spowiedzi w prawie karnym (materialnym i proceduralnym)". *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 4: 111-123.
- Wielec, Marcin. 2017. *Wartości – Analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*. Lublin: Wydawnictwo Academicon.
- Wójcicka, Barbara. 2014. "Kilka uwag na temat zmian dotyczących sytuacji pokrzywdzonego w procesie karnym". W: *Polski proces karny i materialne pra-*

- wo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. *Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. Tomasz Grzegorzczak, Jacek Izydorczyk, Radosław Olszewski, Dariusz Świecki, Monika Zbrojewska, 241-254. Warszawa: LexisNexis.
- Wójcicka, Barbara. 2017. "Sytuacja pokrzywdzonego w procesie karnym po zmianach w prawie karnym w latach 2015-2016 (wybrane zagadnienia)". W: *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. Tomasz Grzegorzczak, Radosław Olszewski, 508-518. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA.
- Zagrodnik, Jarosław. 2017. "Uczestnicy procesu karnego". W: *Proces karny*, red. Kazimierz Marszał, Jarosław Zagrodnik, 169-278. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA.
- Żur, Katarzyna. 2014. "Obraza uczuć religijnych w polskim prawie karnym. Wybrane zagadnienia prawne". *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 6: 167-178.

THE SYSTEM OF RIGHTS AND OBLIGATIONS
OF THE RELIGIOUS MINISTER AS THE INJURED PARTY
IN ORDINARY CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

This article aims to present an overview of the current rights and obligations of religious ministers in cases when they are the injured party in ordinary criminal proceedings. First, the concepts of the injured party and religious minister are explained. The main part of the study deals with the rights and obligations that are connected with the general status of the religious minister. Special attention is devoted to the possibility of applying the statutory rules of criminal proceedings, taking into account the constitutional and international principle of respect for the autonomy and independence of the Church and the state in their own spheres.

Key words: religious minister; the injured party; religious freedom; seal of confession; religious discrimination; freedom of conscience and religion; churches and religious organizations

Tłumaczenie własne autora